
КОРІННІ НАРОДИ І ПРАВОЗАХИСНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

**ВИКЛАД ФАКТІВ № 9
(REV. 2)**

**ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2019**

Третє видання, стереотипне

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Корінні народи і правозахисна система Організації Об'єднаних Націй. Виклад фактів № 9 (Rev. 2) / ГО «Харківська правозахисна група». — Харків. 2019. — 52 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

ПРИМІТКА

Терміни, що тут вживаються, і виклад матеріалу в цьому виданні не означають вираження з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй якої б то не було думки щодо правового статусу тієї чи іншої країни, території, міста або району, або їх влади, або щодо делімітації їх кордонів.

* * *

Умовні позначення документів Організації Об'єднаних Націй складаються з великих літер і цифр. Коли таке позначення зустрічається в тексті, воно служить вказівкою на відповідний документ Організації Об'єднаних Націй.

ЗМІСТ

Акроніми і скорочення.....	5
Вступ	6
I. Права корінних народів.....	9
А. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів	9
В. Конвенція МОП про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, 1989 року (№ 169).....	14
С. Застосування прав корінних народів на регіональному та місцевому рівнях	15
II. Міжнародна інституціональна інфраструктура.....	16
А. Правозахисна система Організації Об'єднаних Націй.....	16
В. Залучення уваги Організації Об'єднаних Націй до питань прав людини	28
III. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини	34
А. Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй з прав людини	34
В. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини	34
С. Співпраця в рамках Організації Об'єднаних Націй з питань, що стосуються корінних народів.....	38
IV. Регіональні правозахисну систему	41
А. Африканська комісія з прав людини і народів	41
В. Організація американських держав	42
С. Рада Європи і Європейський суд з прав людини.....	43
V. Інші установи Організації Об'єднаних Націй і міжнародні органи, займаються запитаннями корінних народів	44
Додаткові матеріали.....	50

АКРОНИМИ І СКОРОЧЕННЯ

- АСЕАН — Асоціація країн Південно-Східної Азії
- ФАО — Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй
- ІФАД — Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку
- МОП — Міжнародна організація праці
- ОАД — Організація американських держав
- УВКПЛ — Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини
- ПРООН — Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
- ЮНЕП — Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища
- ЮНЕСКО — Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
- ЮНФПА — Фонд Організації Об'єднаних Націй у сфері народонаселення
- ООН-Хабітат — Програма Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів
- ЮНІСЕФ — Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй
- ЮНІТАР — Навчальний і науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй
- ООН-жінки — структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок
- УПО — універсальний періодичний огляд
- ВООЗ — Всесвітня організація охорони здоров'я
- ВОІВ — Всесвітня організація інтелектуальної власності

ВСТУП

У результаті активних дій корінних народів, громадянського суспільства, міжнародних механізмів і держав на місцевому, регіональному та міжнародному рівнях за останні три десятиліття права корінних народів стали важливим компонентом міжнародного права і політики. Центральне місце в процесі цих змін відводиться механізмам, нормативним актам і політиці правозахисної системи Організації Об'єднаних Націй, при цьому провідну роль відіграють такі органи, як Робоча група Організації Об'єднаних Націй з корінних народів, Рада з прав людини і його механізми, у співпраці з іншими ключовими учасниками, включаючи Постійний форум Організації Об'єднаних Націй з питань корінних народів.

Одним з основних досягнень стало прийняття Генеральною Асамблеєю у 2007 році Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, яка до 2010 року отримала підтримку переважної більшості держав-членів Організації Об'єднаних Націй, при цьому жодна з них не висловилася проти. Це стало результатом тривалих у кілька десятиліть переговорів між державами і корінними народами, які об'єдналися в дусі партнерства, щоб підтримати Декларацію про права корінних народів. Декларація застосує права людини до корінних народів і їх конкретних ситуацій, тим самим сприяючи вирішенню проблеми їх історичного виключення з міжнародно-правової системи.

Міжнародна діяльність з питань корінних народів ведеться також регіональними органами з прав людини, зокрема в африканській і міжамериканській правозахисних системах, і в таких різноманітних галузях міжнародного права і політики, як навколишнє середовище (включаючи питання зміни клімату), інтелектуальна власність і торгівля.

У цьому викладі фактів міститься зручний для читання огляд правозахисної системи Організації Об'єднаних Націй і прав корінних народів. Він включає в себе:

- короткий опис прав корінних народів;
- огляд міжнародних органів і механізмів з прав людини, що стосуються корінних народів;
- опис діяльності Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ), пов'язаної з корінними народами;

- короткий опис відповідних регіональних правозахисних систем, що займаються питаннями корінних народів і захистом їхніх прав людини; і
- опис деяких спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй, що не входять у правозахисну систему, діяльність яких пов'язана з питаннями корінних народів.

У викладі фактів також вказані додаткові джерела інформації.

ХТО ТАКІ КОРИННІ НАРОДИ?

Корінні народи живуть на всіх континентах, від Арктики до Тихого океану, в Азії, Африці, у Північній і Південній Америці. У міжнародному праві та політиці не існує єдиного загальноприйнятого визначення корінних народів, і в Декларації про права корінних народів воно також не міститься. Так, її статті 9 і 33 свідчать, що корінні народи і належні до них особи мають право належати до корінної громади або народності відповідно до традицій і звичаїв даної громади або народності й мають право визначати себе і свою етнічну належність. Конвенція Міжнародної організації праці про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, (№ 169) проводить таку відмінність між племінними і корінними народами, підкреслюючи також важливість самовизначення:

1.
 - ...а) на народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, соціальні, культурні та економічні умови яких відрізняють їх від інших груп національної спільноти і стан яких регулюється повністю або частково їх власними звичаями або традиціями, або спеціальним законодавством;
 - б) на народи в незалежних країнах, які розглядаються як корінні з огляду на те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, у період її завоювання чи колонізації або в період встановлення існуючих державних кордонів, і які, незалежно від їх правового становища, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути.
2. Вказівка самих народів на їх належність до числа корінних або які ведуть племінний спосіб життя розглядається як основоположний критерій для визначення груп, на які поширюються положення цієї Конвенції.

...

Незважаючи на відсутність загальноприйнятого визначення корінних народів, є критерії, що допомагають їх визначити. Головним критерієм є критерій самоідентифікації, а також критерії, запропоновані Хосе Мар-

тінесом Кобо в його доповіді «Дослідження проблеми дискримінації щодо корінного населення»¹, які включають:

- історичний зв'язок з тими товариствами, які розвивалися на їх територіях в період до завоювання та/або колонізації;
- самобутність;
- недомінуюче становище;
- намір зберегти, розвивати і передавати майбутнім поколінням свої споконвічні території і свою самобутність як народів відповідно до своїх власних культурних особливостей, соціальних інститутів і правових систем.

Постійний форум Організації Об'єднаних Націй з питань корінних народів на додаток до вищесказаного підкреслив:

- тісний зв'язок з територіями і природними ресурсами;
- відособленість соціальних, економічних і політичних систем; і
- відособленість мови, культури і переконань.

Багато корінних народів мешкали на своїх територіях до прибуття туди інших людей і часто зберігають власні культурні та політичні особливості, у тому числі автономні політичні та правові системи, а також загальний досвід підпорядкованості іншим, особливо некорінним групам населення, і міцний історичний і безперервний зв'язок зі своїми землями, територіями і ресурсами, у тому числі в умовах кочівного способу життя. Хоча правовий статус корінних народів відрізняється від статусу меншин, часто, хоча й не завжди, вони відносяться до меншості населення в державах, у яких вони живуть. Меншини і корінні народи відповідно до міжнародного права мають деякі схожі права, проте Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, очевидно, є більш всеосяжним договором, ніж міжнародно-правові договори, що стосуються меншин.

¹ E/CN.4/Sub.2/1986/7 і Add. 1-4.

I. ПРАВА КОРИННИХ НАРОДІВ

Права корінних народів у міжнародному праві були розроблені на основі норм чинного міжнародного права, включаючи міжнародні договори про права людини, для врахування конкретних особливостей корінних народів, а також їх пріоритетів, таких як права на їх землі, території і ресурси, а також право на самовизначення.

Багато корінних народів, на жаль, продовжують стикатися з цілою низкою проблем у галузі прав людини. Насправді ситуація в галузі здійснення їхніх прав далека від ідеальної. Деякі з найбільш складних проблем, пов'язаних із забезпеченням прав людини корінних народів, обумовлені експлуатацією їхніх земель, території і ресурсів у межах діяльності, пов'язаної з розробкою родовищ і видобутку ресурсів. Зберігається загроза їхній культурі, а механізми захисту і заохочення їх прав неефективні.

Корінні народи мають безпрецедентний доступ до правових і політичних процесів у галузі прав людини на міжнародному рівні і можуть брати в них повноцінну участь, підтверджуючи тим самим можливість впливати на міжнародні рішення, які їх стосуються. Це питання більш детально розглядається нижче.

A. ДЕКЛАРАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ПРО ПРАВА КОРИННИХ НАРОДІВ

Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів була прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007 року 144 голосами при 11 тих, що утрималися, при цьому чотири держави проголосували проти (Австралія, Канада, Нова Зеландія і Сполучені Штати Америки). З тих пір ряд держав змінили свою позицію, включаючи чотири держави, які проголосували проти, які тепер підтримують Декларацію.

Декларація являє собою найбільш всеосяжний договір, у якому докладно представлені права корінних народів у міжнародному праві та політиці й містяться мінімальні стандарти для визнання, захисту і заохочення цих прав. Незважаючи на відсутність однакового й послідовного здійснення Декларації, вона незмінно служить орієнтиром для держав і корінних народів при розробці політики та законів, які впливають на корінні народи, у тому числі в процесі створення механізмів для оптимального врахування претензій корінних народів. Нижче більш докладно описані деякі з найбільш важ-

ливих матеріальних прав, що містяться в Декларації та інших нормах міжнародного права і політики.

Самовизначення

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй через прийняття Декларації підтвердила право корінних народів на самовизначення і, відповідно, право вільно визначати свій політичний статус та вільно здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Стаття 3 Декларації збігається із загальною статтею 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права й Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Корінні народи вважають самовизначення одним з головних прав, визнаних на міжнародному рівні. Здійснення права на самовизначення доповнює реалізацію інших прав.

Усі передбачені Декларацією права неподільні і взаємозалежні, і це стосується також права на самовизначення. Воно наповнює змістом усі інші права, які слід розглядати у світлі самовизначення корінних народів, такі як право на культуру, до якої може входити автономія корінних народів у питаннях культури.

Що стосується права корінних народів на автономію або самоврядування, то стаття 4 говорить: «Корінні народи при здійсненні свого права на самовизначення мають право на автономію або самоврядування в питаннях, що відносяться до їх внутрішніх і місцевих справ, а також шляхів і засобів фінансування їхніх автономних функцій». У зв'язку з правом на автономію корінні народи відповідно до статті 34 Декларації «мають право на заохочення, розвиток і збереження своїх інституційних структур та своїх особливих звичаїв, духовності, традицій, процедур, практики і, в тих випадках, коли вони існують, правових систем або звичаїв...».

Право на самовизначення тісно пов'язане з політичними правами корінних народів. До них відносяться право на участь у процесі прийняття рішень з питань, що їх стосуються, і обов'язок держав співпрацювати і консультуватися з ними з метою отримання їх вільної, попередньої й усвідомленої згоди, перш ніж вживати законодавчих або адміністративних заходів, які можуть їх торкнутися. В обох випадках і відповідно до їхнього права на самовизначення, корінні народи мають право на участь через свої представницькі інститути (див. статтю 18).

Експертний механізм Організації Об'єднаних Націй з прав корінних народів у період з 2009 по 2011 рік детально досліджував питання, що стосуються корінних народів і їх права брати участь у процесі прийняття рішень, а Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів у своїх тематичних і по країнах доповідях приділяв основна увага правам корінних на-

родів на участь. Робота Експертного механізму і Спеціального доповідача збагачують зростаючу практику розгляду цієї теми такими органами, як Комітет з прав людини і Міжамериканський суд і Комісія з прав людини. Загальним аспектом у рамках, що формується, розуміння прав корінних народів на участь є необхідність отримання їхньої згоди на здійснення діяльності, яка суттєво зачіпає їхні інтереси, а також їх землі, території і ресурси.²

Права на землі, території і ресурси

Декларація визнає права корінних народів на їх землі, території і ресурси, включаючи ті, якими вони традиційно володіли, але які тепер фактично і юридично контролюються іншими особами. Для багатьох корінних народів їх взаємозв'язок з їхніми землями, територіями і ресурсами є визначальною характеристикою. Міжамериканський суд з прав людини підкреслив:

Тісні зв'язки корінних народів із землею слід визнавати і розуміти як фундаментальну основу їхньої культури, духовного життя, цілісності та економічного виживання. Для корінних громад зв'язок із землею є не тільки питанням власності та виробництва, а й матеріальним і духовним елементом, яким вони повинні повною мірою користуватися для збереження своєї культурної спадщини і передачі його майбутнім поколінням³.

Пункт 1 статті 26 Декларації, що спирається на еволюціонуючі авторитетні тлумачення існуючих правозахисних норм договірними органами Організації Об'єднаних Націй з прав людини і регіональними правозахисними механізмами, у загальних термінах визнає право корінних народів на землі, території і ресурси, якими вони традиційно володіли, які вони традиційно займали або іншим чином використовували, а пункт 2 статті 26 стосується земель, територій і ресурсів, якими вони володіють у силу наявної в корінних народів традиційної концепції «володіння». У пункті 3 статті 26 передбачено обов'язок держав забезпечувати юридичне визнання і захист таких земель, територій і ресурсів. Стаття 27 вимагає, щоб держави встановлювали і здійснювали процеси визнання та юридичного підтвердження прав корінних народів щодо їхніх земель, територій і ресурсів.

Економічні, соціальні та культурні права

Положення Декларації та Конвенції МОП № 169 відповідають тлумаченням економічних, соціальні та культурні прав Комітету з прав людини

² Рекомендація № 2 Експертного механізму з прав корінних народів: корінні народи і право на участь у процесі прийняття рішень (A/HRC/18/42, додаток).

³ Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingn Community v. Nicaragua, Judgment of 31 August 2001, Series C, No. 79, para. 149.

і Комітету з економічних, соціальних та культурних прав⁴. Як і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Декларація і Конвенція № 169 МОП підтверджують право корінних народів на здоров'я, освіту, зайнятість, житло, санітарію, соціальне забезпечення і достатній життєвий рівень. Стаття 3 Декларації має особливе значення, оскільки вона закріплює право корінних народів вільно здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

Представники некорінних народів і часто також корінні громади вважають, що однією з головних відмінних рис корінних народів є їх культурна самобутність. Закріплюючи право на культурну рівність, Декларація містить безліч положень про захист від дискримінаційного і несприятливого поводження з корінними народами з міркувань, пов'язаних з їх культурою, а також позитивні заходи, спрямовані на підтримку їхніх культур. Ці положення включають право не піддаватися асиміляції або руйнуванню своєї культури; право на дотримання і відродження своїх культурних традицій і звичаїв, на викладання своїх культурних засад і на репатріацію людських останків; а також право на «збереження, контроль, охорону і розвиток» своєї культурної спадщини, традиційних знань і традиційних форм культурного вираження. З огляду на центральне місце, яке культура займає в ідентичності багатьох корінних народів, Декларація також визнає право представників корінного населення належати до корінної громаді або народності відповідно до традицій і звичаїв даної громади чи народності.

Колективні права

Права корінних народів є колективними за своїм визначенням. Іншими словами, ними наділені представники корінного населення, які об'єднуються в народи.

Хоча Декларація включає й індивідуальні права, ступінь визнання в ній колективних прав є принципово новою. До прийняття Декларації міжнародна правозахисна система мало підтримувала концепцію прав, що належать групам, за винятком права на самовизначення. Побутувала загальна думка, що індивідуальних прав досить для того, щоб забезпечити належний захист і заохочення прав, що мають колективне вимір, таких як право на культуру⁵.

⁴ Див., наприклад, зауваження загального порядку № 23 Комітету з прав людини (1994 рік) про права меншин і зауваження загального порядку № 21 (2009 рік) Комітету з економічних, соціальних та культурних прав про право кожної людини на участь у культурному житті. Див. Також Міжамериканський суд з прав людини, справу *Plan de Sanchez Massacre v. Gua-femala*, Series C, No. 116, Judgement of 19 November 2004.

⁵ Наприклад, див. статтю 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що стосується «осіб, які належать до ... меншин».

Однак з прийняттям Декларації міжнародне співтовариство відкрито підтвердило необхідність визнання колективних прав корінних народів в якості народів для повноцінного здійснення ними своїх прав людини.

Рівність і недискримінація

Рівність і недискримінація є важливими цілями Декларації і Конвенції № 169 МОП про корінні народи і народів, що ведуть племінний спосіб життя, й лежать у їх основі. Дійсно, у статтях 1 і 2 Декларації проголошено право корінних народів, колективно та індивідуально, на повне здійснення всіх прав людини. Корінні народи і належні до них особи:

є вільні й рівні з усіма іншими народами та окремими особами з їх числа і мають право бути вільними від будь-якої дискримінації при здійсненні своїх прав, особливо дискримінації на підставі їх корінного походження або самобутності.

Визнання всіх їхніх прав повністю виправдано з погляду рівності та недискримінації, беручи до уваги дискримінацію, якій вони піддавалися історично як народи та їх окремі представники. Підхід, що ґрунтується на забезпеченні рівності та недискримінації, також виправдовує визнання їх колективних прав на свої землі, території і ресурси як прав, еквівалентних прав представників некорінних народів на їхню власність, як постановив Міжамериканський суд з прав людини⁶.

Права щодо договорів, угод та інших конструктивних домовленостей між корінними народами і державами

У Декларації також передбачено право корінних народів на «визнання, дотримання і забезпечення виконання договорів, угод та інших конструктивних домовленостей, укладених з державами або їх правонаступниками, і на дотримання та повагу державами таких договорів, угод та інших конструктивних домовленостей». Це формулювання відображає зростаючу увагу міжнародної спільноти, що приділяється таким документам⁷.

Статус Декларації в міжнародному праві

Хоча Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, будучи декларацією, формально не є обов'язковим договором,

⁶ Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua; Case of the Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay, Series C, No. 146, Judgment of 29 march 2006.

⁷ Див. також "Дослідження договорів, угод та інших конструктивних домовленостей між державами та корінними народами" (E/CN.4/Sub.2 /: 1999/20).

вона закріплює права і обов'язки, такі як право на самовизначення і захист від дискримінації, передбачені в обов'язкових міжнародних договорах про права людини, деякі з яких можна вважати звичайним міжнародним правом. Вона відображає загальний консенсус стосовно прав корінних народів. Крім того, на думку Відділу з правових питань Секретаріату Організації Об'єднаних Націй, «декларація є урочистим документом, до якого звертаються в рідкісних випадках, коли йдеться про важливі й довготривалі питання і коли необхідна максимальна ступінь дотримання»⁸. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів є саме такою декларацією і заслуговує максимальної поваги. Це підтверджується словами в першому пункті преамбули, згідно з якою Генеральна Асамблея, приймаючи Декларацію, керувалася «цілями і принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй і принципом добросовісності у **виконанні зобов'язань, узятих на себе державами відповідно до Статуту**» (виділення додано). Крім того, у Міжнародний день корінних народів світу у 2008 році Генеральний Секретар Організації Об'єднаних Націй заявив:

Прийняття Декларації було далекоглядним кроком, спрямованим на вирішення проблем у галузі прав людини корінних народів. Вона встановлює рамки, відповідно до яких держави можуть будувати або перебудовувати свої відносини з корінними народами. Будучи результатом переговорів, які тривали понад 20 років, вона дає важливу можливість державам і корінним народам зміцнити їхні взаємини, стимулювати примирення і забезпечити неприпустимість повторення помилок минулого.

В. КОНВЕНЦІЯ МОП ПРО КОРИННІ НАРОДИ І НАРОДИ, ЯКІ ВЕДУТЬ ПЛЕМІННИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ В НЕЗАЛЕЖНИХ КРАЇНАХ, 1989 РОКУ (№ 169)

Конвенція № 169 МОП і попередня їй Конвенція МОП про захист і інтеграцію корінного та іншого населення, яке веде племінний і напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах, 1957 року (№ 107) є єдиними конвенціями, присвяченими безпосередньо правам корінних народів. Конвенція № 169 головним чином стосується питання недискримінації⁹. Конвенція, хоч і не так повно, як Декларація, охоплює права корінних народів на розвиток, норми звичаєвого права, землі, території і ресурси, зайнятість, освіту та здоров'я. Крім того, на момент її прийняття у 1989 році вона демонстру-

⁸ Доповідь Комісії з прав людини про роботу її вісімнадцятої сесії (E/3616/Rev.I), пункт 105.

⁹ Більш детальну інформацію див. Indigenous and Tribal Peoples 'Rights in Practice: A Guide to ILO Convention No. 169 (Geneva, 2009) і сайт www.ilo.org/indigenous/Conventions/no_169Langen/index.htm (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

вала більш активне реагування міжнародного співтовариства на потребу корінних народів у посиленні контролю над їхнім способом життя і умовами. На момент написання Конвенція № 169 МОП була ратифікована 22 країнами, головним чином у Латинській Америці.

С. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

За останнє десятиліття правові зміни на регіональному рівні значно сприяли розвитку міжнародної судової практики щодо корінних народів. Згадані вище рішення Міжамериканського суду з прав людини і рішення Африканської комісії з прав людини і народів у справі щодо народу ендоріс підтверджують, що права корінних народів на їхні землі, території і ресурси, а також принцип отримання їх вільної, попередньої і поінформованої згоди є складовою частиною обов'язкових норм у галузі прав людини¹⁰.

Все активніше йде процес формального включення прав корінних народів у національні правові системи. Суди також сприяли застосуванню проголошених на міжнародному рівні прав корінних народів при розгляді внутрішніх справ¹¹. У більш широкому сенсі й часто завдяки участі національних правозахисних установ права корінних народів, передбачені міжнародними договорами про права людини, усе більше враховуються в державній політиці, яка торкається корінних народів.

¹⁰ Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International (on behalf of Endorois Welfare Council) v. Kenya, communication No. 276/03 (25 November 2009). See also chapter IV, section B, below. For more analysis, see Luis Rodriguez Pinero, "The inter-American system and the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Mutual reinforcement" in Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Stephen Allen and Alexandra Xanthaki, eds. (Oxford, Hart, 2011).

¹¹ See, for example, Aurelio Cal et al. v. Attorney General of Belize (Supreme Court of Belize, 2007).

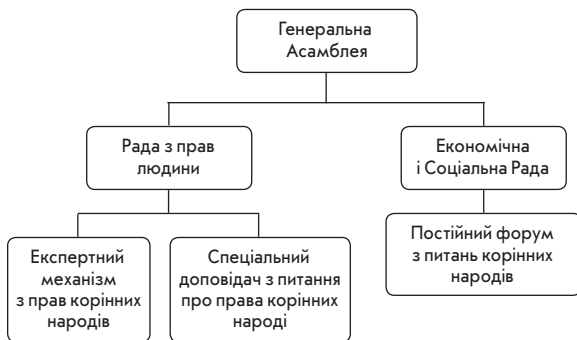
II. МІЖНАРОДНА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

А. ПРАВОЗАХИСНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Правозахисна система Організації Об'єднаних Націй має два основних компоненти: статутні органи та договірні органи. Статутні органи називаються так тому, що їх повноваження передбачені Статутом Організації Об'єднаних Націй, на підставі якого вони й були створені. Договірні органи називаються так тому, що вони були засновані відповідно до конкретних договорів у галузі прав людини, такими як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який передбачає створення Комітету з прав людини.

Як статутні, так і договірні органи, що займаються питаннями прав людини, обслуговуються Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ), мова про який піде в розділі III.

1. Статутні органи

Економічна і Соціальна Рада

Економічна і Соціальна Рада є одним з шести головних органів, створених на підставі Статуту Організації Об'єднаних Націй¹². Його мандат охоплює питання прав людини, і до 2006 року він виступав у якості головного органу

¹² У число інших органів входять Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Міжнародний Суд, Рада з опіки та Секретаріат.

стосовно Комісії з прав людини. Рада з прав людини, який замінив Комісію у 2006 році, підпорядковується безпосередньо Генеральній Асамблеї, а не Економічній і Соціальній Раді.

Економічна і Соціальна Рада продовжує відігравати важливу роль у питаннях корінних народів, не в останню чергу тому, що вона є головним органом стосовно Постійного форуму Організації Об'єднаних Націй з питань корінних народів, який надає йому консультативну допомогу і представляє щорічну доповідь.

Постійний форум з питань корінних народів

Постійний форум з питань корінних народів був створений на підставі резолюції 2000/22 Економічної і Соціальної Ради у зв'язку з потребою корінних народів у органі високого рівня, який займався б заохоченням діалогу та співпраці між державами-членами, спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй і корінними народами. Він уповноважений консультувати Економічну і Соціальну Раду з питань економічного і соціального розвитку, культури, навколишнього середовища, освіти, охорони здоров'я і прав людини та:

- надавати Раді, а також програмам, фондам і установам Організації Об'єднаних Націй через ЕКОСОП консультації та рекомендації експертів з питань, що стосуються корінних народів;
- підвищувати рівень інформованості й сприяти інтеграції та координації діяльності, що стосуються корінних народів, у межах системи Організації Об'єднаних Націй; та
- готувати й поширювати інформацію з проблематики корінних народів.

Постійний форум складається з 16 членів, які діють як самостійні особи, що виконують свої функції протягом трирічного терміну і можуть бути переобрані або знову призначені ще на один термін. Вісім членів висуваються державами й обираються Економічною і Соціальною Радою з урахуванням п'яти регіональних груп держав, на які зазвичай поділяються члени Організації Об'єднаних Націй (Африка; Азія; Східна Європа; Латинська Америка і Карибський басейн; Західна Європа та інші держави). Інші вісім висуваються безпосередньо організаціями корінних народів і призначаються Головою Економічної і Соціальної Ради. Вони покликані забезпечити широке представництво корінних народів світу і представляють сім таких соціально-культурних регіонів: Африку; Азію; Центральну і Південну Америку і Карибський басейн; Арктику; Центральну і Східну Європу; Російську Федерацію; Центральну Азію і Закавказзя; Північну Америку і Тихоокеанський регіон — з одним додатковим перехідним місцем серед перших трьох.

Постійний форум провів свою першу сесію у 2002 році. Під час своїх щорічних двотижневих сесій він проводить огляд і оцінку діяльності органів системи Організації Об'єднаних Націй, пов'язаної з корінними народами та їх правами. Він займається питаннями, що стосуються його мандата, включаючи права людини. Крім того, він визначає конкретну тему, що визначає роботу відповідної сесії, чергуючи її з оцінкою результатів один раз за два роки.

З моменту прийняття Декларації у 2007 році Постійний форум приділяє увагу здійсненню Декларації і виконує свій мандат з урахуванням цієї мети. В останні роки Форум проводить всеохоплюючі діалоги з конкретними установами, програмами та фондами Організації Об'єднаних Націй з питань, пов'язаних з їх політикою і програмами для досягнення цілей Декларації, для надання можливості державам і корінним народам, а також своїм власним членам порушити свої запитання. Форум також щорічно приділяє увагу конкретному регіону для обговорення становища в ньому корінних народів і їхніх насущних проблем.

Ключовий елемент роботи Форуму полягає в проведенні його членами досліджень з конкретних питань, що стосуються корінних народів, наприклад, питань, пов'язаних зі зміною клімату, лісами, змінною культивуцією земель, законодавством і політикою, насильством стосовно жінок і дівчаток з числа корінних народів, конституційними процесами і т. п. Ці дослідження формують основу обговорень по суті на щорічних сесіях і допомагають членам Форуму визначити ключові теми для подання рекомендацій державам, спеціалізованим установам Організації Об'єднаних Націй та іншим партнерам. В останні роки Постійний форум також здійснює поїздки по країнах. Щороку він організовує також семінари експертів і робочі наради, присвячені новим питань, що мають важливе значення для корінних народів, які забезпечують цінну інформацію для його щорічних сесій.

У щорічній сесії Постійного форуму, що проходить у Нью-Йорку, бере участь велика кількість представників держав-членів, корінних народів і їх організацій/установ, парламентаріїв з числа корінних народів, спеціалізованих установ, фондів і програм Організації Об'єднаних Націй, недержавних суб'єктів та інших осіб, які беруть участь у якості спостерігачів. Забезпечуючи платформу для обміну представниками корінних народів і держав-членів інформацією про види передової практики й різноманітним досвідом у справі забезпечення більш ефективного здійснення прав і прагнень корінних народів, Форум став важливою трибуною для обговорення існуючих і нових проблем, що стоять перед корінними народами.

Постійний форум визнаний одним із головних глобальних заходів, присвячених питанням корінних народів, які використовують мобілізаційний

потенціал Організації Об'єднаних Націй у справі сприяння співпраці та діалогу між її різними партнерами.

Рада з прав людини

Рада з прав людини є міждержавним органом у системі Організації Об'єднаних Націй. Вона складається з представників 47 держав і відповідає за заохочення й захист прав людини в усьому світі.

Багато з віднесених до її відання тематичних і питань по країнах мають стосунок до прав корінних народів. Рада з прав людини також безпосередньо займається правами корінних народів, зазвичай на своїй вересневій сесії, коли вона:

- проводить інтерактивний діалог з Експертним механізмом з прав корінних народів і Спеціальним доповідачем з питання про права корінних народів;
- обговорює конкретні питання корінних народів у рамках дискусійної групи;
- приймає свою щорічну резолюцію з питання про корінні народи й права людини, яка зазвичай доручає Експертному механізму розглядати конкретні питання, визначає тематику щорічного групового обговорення питань корінних народів у Раді з прав людини і бере до відома доповіді Експертного механізму та Спеціального доповідача й іншу діяльність, що стосується питань корінних народів.

Рада з прав людини також розглядає щорічну доповідь УВКПЛ, що стосується корінних народів.

Рада з прав людини займається питанням здійснення прав людини за допомогою низки процедур, включаючи процедуру розгляду скарг і універсальний періодичний огляд, про які докладніше говориться нижче. Він також отримує рекомендації від свого допоміжного експертного органу — Консультативного комітету.

Участь корінних народів у роботі правозахисної системи Організації Об'єднаних Націй

Корінні народи мають безпрецедентні для недержавних суб'єктів можливості участі в роботі правозахисної системи Організації Об'єднаних Націй і особливо тих органів, які займаються питаннями корінних народів, таких як Постійний форум і Експертний механізм. Практика надання їм можливості брати участь у діяльності деяких правозахисних органів і механізмів Організації Об'єднаних Націй у якості організацій корінних народів без необхідної за загальним правилом акредитації при Економічній і Соціальній Раді почалася з Робочої групи з корінних народів.

Про ступінь їх участі в роботі Організації Об'єднаних Націй свідчать щорічні сесії Постійного форуму та Експертного механізму, у роботі яких беруть участь у буквальному сенсі сотні представників корінних народів. У ході цих сесій у них також є можливість особисто зустрітися зі Спеціальним доповідачем, щоб роз'яснити конкретні проблеми в галузі прав людини, що стоять перед ними.

На підставі рекомендації Експертного механізму Рада з прав людини у 2011 році просила Генерального секретаря підготувати документ «про шляхи та засоби сприяння участі в роботі Організації Об'єднаних Націй визнаних представників корінних народів із питань, які стосуються їх, оскільки вони не завжди є неурядовими організаціями за своєю структурою, і про те, яким має бути порядок такої участі» (резолуція 18/8).

Експертний механізм з прав корінних народів

Експертний механізм з прав корінних народів був створений у 2007 році Радою з прав людини¹³ в якості його допоміжного органу.

Згідно з резолюцією 6/36 він складається з п'яти експертів з прав корінних народів, як правило, по одному від кожного з п'яти геополітичних регіонів світу, при цьому їх належність до корінного народу є важливим чинником при їх призначенні.

У рамках свого мандата Експертний механізм надає Раді з прав людини відповідну інформацію, в основному у вигляді аналізу й досліджень, з питання про права корінних народів за дорученням Ради. Експертний механізм також може вносити Раді пропозиції на розгляд і схвалення в рамках сфери своїх повноважень, визначених Радою.

Перше дослідження Експертного механізму було присвячене питанню про отримані уроки та про завдання на шляху здійснення права корінних народів на освіту (A/HRC/12/33) й було завершено у 2009 році. Його друге дослідження, проведене через два роки, було присвячене питанню про корінні народи та право на участь у процесі прийняття рішень (A/HRC/18/42). У 2011–2012 роках Експертний механізм досліджував роль мов і культури в заохоченні та захисті прав і ідентичності корінних народів (A/HRC/21/53), а в 2012–2013 роках — питання про доступ корінних народів до правосуддя. Кожне дослідження представляється Раді з прав людини, а з 2011 року є також предметом інтерактивного діалогу між Радою і Експертним механізмом під час однієї з сесій Ради.

Кожне дослідження включає рекомендації, які відображають основні висновки Експертного механізму, що стосуються досліджуваних прав людини в контексті корінних народів.

¹³ Резолюція 6/36 Ради з прав людини.

Експертний механізм є основним органом у правозахисній системі Організації Об'єднаних Націй у Женеві і форумом, на якому корінні народи можуть щорічно порушувати тематичні правозахисні питання, пов'язані з конкретним дослідженням, щороку проводяться Експертним механізмом. Як і щодо колишньої Робочої групи з корінних народів, правила участі в його щорічних сесіях відносно відкриті, тому корінні народи та їх представники можуть брати в них участь за умови отримання акредитації. У щорічних сесіях беруть участь сотні представників організацій корінних народів, осіб з їх числа і неурядових організацій.

Більш детальна інформація, включаючи документи, що стосуються Експертного механізму, розміщена на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів

Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів є так званою спеціальною процедурою Ради з прав людини. Мандат Спеціального доповідача був заснований у 2001 році Комісією з прав людини і продовжений у 2007 році Радою з прав людини¹⁴. Спеціальний доповідач щорічно представляє доповідь Раді з прав людини.

Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів, зокрема¹⁵:

- вивчає шляхи та способи усунення існуючих перешкод на шляху повного й ефективного захисту прав корінних народів у межах його/її мандата і виявляє, поширює і заохочує передову практику;
- збирає, запитує, отримує і поширює інформацію та повідомлення з усіх відповідних джерел, включаючи уряд, корінні народи та їх громади й організації, про можливі порушення прав корінних народів;
- формулює рекомендації та пропозиції щодо належних заходів і діяльності щодо запобігання порушенням прав корінних народів і виправлення їх наслідків; та
- здійснює співробітництво і координацію з іншими спеціальними процедурами та допоміжними органами Ради, зокрема з Експертним механізмом з прав корінних народів, відповідними органами Організації Об'єднаних Націй, договірними органами та регіональними правозахисними організаціями.

¹⁴ З 2001 по 2008 роки володарем мандата був Родольфо Ставенхаген (Мексика), з 2008 року цей пост займає Джеймс Анайя (Сполучені Штати).

¹⁵ Резолюція 15/14.

У межах свого мандата Спеціальний доповідач оцінює становище корінних народів у конкретних країнах; проводить тематичні дослідження; взаємодіє з урядами, корінними народами та іншими з приводу тверджень про порушення прав корінних народів; і сприяє поширенню передового досвіду в галузі захисту цих прав. Крім того, Спеціальний доповідач щорічно представляє доповідь Раді з прав людини з конкретних питань прав людини, пов'язаними з корінними народами, і здійснює координацію роботи з Постійним форумом з питань корінних народів та Експертним механізмом з прав корінних народів.

Інформація про діяльність Спеціального доповідача з питання про права корінних народів розміщена на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/SRIPeoplesIndex.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Координація між органами Організації Об'єднаних Націй, уповноваженими вирішувати державні питання корінних народів

Експертний механізм з прав корінних народів, Постійний форум з питань корінних народів і Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів проводять щорічні зустрічі з метою координації своєї діяльності та обміну інформацією. Представники Постійного форуму зазвичай беруть участь у щорічній сесії Експертного механізму і навпаки. Як було зазначено вище, Спеціальний доповідач бере участь у щорічних сесіях Постійного форуму та Експертного механізму. Рада з прав людини просить Постійний форум, Експертний механізм і Спеціального доповідача здійснювати їх функції скоординованим чином¹⁶.

Мандати Експертного механізму, Спеціального доповідача і Постійного форуму можна розглядати як взаємодоповнюючі. Експертний механізм проводить тематичні дослідження. Спеціальний доповідач відвідує країни, розглядає конкретні випадки передбачуваних порушень прав людини, направляючи відповідні повідомлення урядам та іншим суб'єктам, і здійснює тематичні дослідження або сприяє їх здійсненню. Постійний форум займається консультативною діяльністю та координацією з питань корінних народів у системі Організації Об'єднаних Націй і сприяє підвищенню інформованості про такі питання.

Спеціальні процедури

Під спеціальними процедурами розуміють механізми, створені Радою з прав людини (і його попередницею — Комісією з прав людини). Вони

¹⁶ Резолюція 18/8.

займаються «вивченням, консультуванням і наданням інформації» за темами, що стосуються прав людини, і про становище в галузі прав людини в конкретних країнах і територіях.

Деякі спеціальні процедури, включаючи незалежних експертів і робочі групи, займаються питаннями, що мають важливе значення для корінних народів, такими як житло, культурні права, освіта, злидні, право на харчування, здоров'я, меншини, водопостачання і внутрішнє переміщення.

Для отримання більш докладної інформації про спеціальні процедури Ради з прав людини див.:

- www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/PagesAVelcomepage.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року)
- УВКПЛ, «Як працювати за програмою Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини: довідник для громадянського суспільства» (Женева, 2008 рік).

Історичний огляд, присвячений корінним народам, їхніх прав, а також органам та механізмам Організації Об'єднаних Націй

Корінні народи протягом майже століття звертаються зі скаргами в міжнародні інстанції. У 1920-х роках вождь хауденосауні Дескахе — представник народності ірокезів у Онтаріо (Канада) — і Т. В. Ратана — маорі з аотеа-роа/Нова Зеландія — кожен окремо зверталися до Ліги Націй як до міжнародного органу, з тим щоб довести до її відома свою стурбованість, але без відчутних результатів. Аналогічним чином не було реалізовано пропозицію Болівії створити в Організації Об'єднаних Націй підкомісію з вивчення соціальних проблем корінного населення, висунуте у 1948 році.

Міжнародна організація праці (МОП) стала першим міжнародним органом і єдиним органом, який має стосунок до попередниці Організації Об'єднаних Націй — Ліги Націй, який почав займатися питаннями корінних народів. У 1953 році вона опублікувала дослідження з питання про корінні народи, а в 1957 році прийняла Конвенцію № 107 про захист і інтеграцію корінного та іншого населення, який веде племінний і напівплемінний спосіб життя, у незалежних країнах, яка стала першим міжнародним і глобальним договором, присвяченим безпосередньо правам корінних народів. Конвенція була переглянута у 1989 році, коли МОП прийняла Конвенцію № 169 про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, скасувавши деякі патерналістські й орієнтовані на асиміляцію положення Конвенції № 107.

Поворотним моментом у захисті прав корінних народів на міжнародному рівні стали 1970-ті роки, коли Підкомісія Організації Об'єднаних Націй з попередження дискримінації і захисту меншин рекомендувала провести всеохоплююче дослідження з питання про дискримінацію корінних народів. У 1971 році Хосе Р. Мартінес Кобо був призначений Спеціальним допові-

дачем з метою внесення пропозицій про національні та міжнародні заходи з ліквідації такої дискримінації, і в період з 1981 по 1984 роки він представив Підкомісії своє новаторське дослідження.

Міжнародна конференція НУО з питання про дискримінацію щодо корінних народів у Північній і Південній Америці 1977 року, у ході якої корінні народи зверталися із закликами про проведення інклюзивної політики, стала ще одним важливим етапом, що надав імпульсу розгляду питань корінних народів у правозахисній системі Організації Об'єднаних Націй.

Діяльність на міжнародному рівні привела до створення Економічною і Соціальною Радою у 1982 році Робочої групи з корінних народів у якості допоміжного органу Підкомісії. Ця Робоча група стала основним форумом для проведення зустрічей і розгляду загальних питань глобального порядку денного міжнародного руху корінних народів. Вона розробляла початкові проекти Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів.

У 1995 році колишня Комісія з прав людини створила міжсесійну робочу групу відкритого складу для розгляду проекту декларації про права корінних народів, представленого Підкомісією. Ця робоча група відкритого складу, куди входять представники держав, корінних народів, а також недержавних суб'єктів і наукових кіл, проводила щорічні наради аж до 2006 року, коли Голова представив проект декларації на розгляд Ради з прав людини. Рада затвердила проект у червні того ж року і направила його Генеральній Асамблеї, яка в 2007 році прийняла Декларацію.

2. Міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини і договірні органи

Договірні органи з прав людини Організації Об'єднаних Націй, які здійснюють спостереження за дотриманням міжнародних договорів у галузі прав людини, з 1970-х років займаються питаннями прав людини, які стосуються корінних народів. У межах цієї діяльності вони:

- розглядають доповіді держав про заходи щодо здійснення договорів про права людини і роблять по них відповідні зауваження;
- розглядають індивідуальні повідомлення; та
- приймають зауваження загального порядку з конкретних прав людини, у яких пояснюють своє тлумачення прав людини.

З більш детальною інформацією про договірні органи з прав людини можна ознайомитися у Викладі фактів № 30 УВКПЛ: *Система договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини*.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Комітет з прав людини

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права захищає права, що мають важливе значення для корінних народів, такі як право на самовизначення (стаття 1) і права осіб, що належать до меншин, користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою (стаття 27).

Протягом десятиліть Комітет з прав людини виносить рішення і приймає заключні зауваження, що торкаються права корінних народів, у межах своїх процедур розгляду індивідуальних скарг та розгляду доповідей держав. Важливо відзначити, що Комітет з прав людини розуміє право осіб, які належать до меншин, на культуру як виключні права корінних народів, пов'язані з їх традиційною діяльністю, їхніми землями, територіями і ресурсами, а так само їх право на участь у процесі прийняття політичних рішень, які стосуються їхніх культурних прав. В одному зі своїх рішень, що стосується споконвічних місць поховань, Комітет дав тлумачення іншим правам, що містяться в Пакті, а саме права на сімейне життя в розумінні того суспільства, про яке йшлося в повідомленні, зазначивши, що «при визначенні поняття «сім'я» у конкретній ситуації необхідно враховувати культурні традиції»¹⁷. У результаті термін «сім'я» був витлумачений як такий, що включає зв'язок заявників із числа корінних народів з їх споконвічними місцями поховань.

Комітет з прав людини постановив, що право на самовизначення також має значення при тлумаченні статті 27. Так, в одному зі своїх заключних зауважень він застосував положення статті 1 до прав аборигенів, жадавши від відповідної держави дати корінним народам можливість «чинити більший вплив на процес прийняття рішень, що стосуються їхнього природного оточення і засобів до існування, а також їх культуру»¹⁸.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права й Комітет з економічних, соціальних і культурних прав

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, як і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, включає право на самовизначення (стаття 1), яке Комітет з економічних, соціальних та культурних прав аналогічним чином застосовує в контексті корінних народів. Багато з передбачених Пактом прав, що стосуються зайнятості, сім'ї, здоров'я, продовольства, освіти і, особливо, культури, мають стосунок до положення

¹⁷ Повідомлення № 549/1993, хопу і Бессер проти Франції, міркування від 29 липня 1997 року, пункт 10.3.

¹⁸ CCPR/C/USA/CO/3.

корінних народів, і Комітет використовує їх у межах процесу розгляду доповідей держав, щоб закликати їх до визнання прав корінних народів на общинні землі. У зауваженні загального порядку №7 Комітету (1997 рік) «Про право на достатнє житло: примусові виселення» визнається, що корінне населення особливо страждає від практики примусового виселення.

Своїм зауваженням загального порядку № 21 (2009 рік) «Про право кожної людини на участь у культурному житті» Комітет установив всеохоплюючий підхід до тлумачення цього права, проголошеного в статті 15 Пакту. У ньому безпосередньо згадується Декларація про права корінних народів і міститься окремий розділ, присвячений культурним правам корінних народів. У цьому зауваженні Комітет підкреслює общинну складову культурного життя корінних народів і велике значення, яке мають для їх культури їхні споконвічні землі та природа. Відповідно, він зазначає, що:

«У зв'язку з цим державам-учасницям необхідно вживати заходів, спрямованих на визнання і захист прав корінних народів мати у власності, освоювати, контролювати і використовувати свої общинні землі, території та ресурси, а в тих випадках, коли вони були іншим чином заселені або використані без їхньої вільної й усвідомленої згоди, робити кроки до повернення їм цих земель і територій».

Крім того, Комітет нагадує про ключове зобов'язання держав:

«дозволяти і заохочувати участь осіб, які належать до ... корінних народів ... у розробці й здійсненні законів і політики, що торкається їх. Зокрема, держави-учасниці повинні отримувати їх вільну й свідому попередню згоду в тих випадках, коли збереження їхніх культурних ресурсів, особливо тих ресурсів, які пов'язані з їх укладом життя і культурним самовираженням, опиняється під загрозою».

Крім того, у зауваженні загального порядку № 17 (2005 рік) «Про право кожного на користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з науковими, літературними чи художніми працями, автором яких він є», пояснюється, що дане право поширюється на знання, інновації та практику корінних народів. У ньому встановлені зобов'язання держав вживати заходів для забезпечення «дієвого захисту інтересів корінних народів у зв'язку з їх працями, які часто є формами вираження їхньої культурної спадщини та традиційних знань».

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації і Комітет з ліквідації расової дискримінації

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації присвячена, як і впливає з її назви, ліквідації расової дискримінації. За останні 15 років створений на її підставі Комітет розглянув цілу низку питань

корінних народів по всьому світу саме з цієї точки зору. Його підхід відображений у його загальній рекомендації XXIII (1997 рік) про права корінних народів, у якій міститься заклик до держав, зокрема: забезпечити, щоб корінні жителі мали рівні права, у тому що стосується активної участі в житті суспільства, і щоб ніякі рішення, що безпосередньо стосуються їх прав та інтересів, не бралися без їхньої усвідомленої згоди; і визнати та охороняти права корінних народів володіти, облаштовувати, контролювати і використовувати свої землі, території і ресурси, а там, де їхні землі і території, якими вони традиційно володіли або на яких вони іншим чином мешкали, відібрані або використовуються без їх добровільної й усвідомленої згоди, вжити заходів для повернення таких земель і територій. Право на повернення має замінюватися правом на справедливу та невідкладну компенсацію тільки в тих випадках, коли повернення земель і територій представляється неможливим через поважні причини. Така компенсація має в міру можливості виплачуватися землями і територіями.

Конвенція про права дитини та Комітет з прав дитини

Конвенція про права дитини є єдиним глобальним договором Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини, у якому згадуються безпосередньо діти з числа корінних народів. Повторюючи статтю 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стаття 30 Конвенції передбачає:

«У тих державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншини чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншин чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.»

Крім того, відповідно до пункту 1 статті 29 освіта дитини має бути спрямована на підготовку дитини до свідомого життя «в дусі дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з числа корінного населення».

У своїх рекомендаціях, що стосуються дітей з числа корінних народів, Комітет з прав дитини з посиланням на Декларацію про права корінних народів і Конвенцію № 169 МОП зазначив, що право кожної людини користуватися своєю культурою «може припускати спосіб життя, тісно пов'язаний з територією і використанням її ресурсів»¹⁹. У своєму зауваженні загального порядку № 11 (2009 рік) про дітей з числа корінних народів Комітет закликає держави «вжити щодо дітей з числа корінних народів правозахис-

¹⁹ «День загальної дискусії про права дітей з числа корінних народів: рекомендації» (3 жовтня 2003 роки)

ний підхід на основі Конвенції та інших відповідних міжнародних стандартів, таких як Конвенція МОП № 169 та Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів»; відзначає колективний елемент культури корінних народів; і закликає вжити спеціальних заходів у межах законодавства й політики для захисту дітей з числа корінних народів на підставі консультацій із зацікавленими громадами та за участю дітей у цьому процесі консультацій.

Конвенція проти катувань та Комітет проти катувань

Зауваження загального порядку № 2 Комітету проти катувань (2008 рік) про імплементацію статті 2 державами-учасницями підкреслює зобов'язання держав вживати заходів для попередження катувань або жорстокого поводження й особливо захищати деяких осіб або групи осіб, які стали уразливими в результаті дискримінації та маргіналізації. У зауваженні йдеться, що:

Частиною зобов'язання з питань запобігання катуванням чи жорстокому поводженню захист деяких осіб або верств населення, які належать до національних меншин чи маргіналізованим групам, яким особливо серйозно загрожують катування. Державам-учасницям слід забезпечити, щоб відповідно до зобов'язань, що випливають з Конвенції, їх закони застосовувалися на практиці стосовно всіх осіб незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, віку, релігійних переконань і віросповідання, національного або соціального походження, статі, сексуальної орієнтації, трансгендерної самоідентифікації, психічних чи інших розладів, стану здоров'я, участі в економічній діяльності або належності до корінних народів, виду злочину, за який особа утримується під вартою, включаючи осіб, обвинувачених у політичних злочинах або терористичних актах, осіб, які шукають притулку, біженців чи інших осіб, які потребують міжнародного захисту, або будь-якого іншого статусу або несприятливої ознаки.

В. ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ДО ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Як впливає з наведеного вище опису правозахисної інституційної структури Організації Об'єднаних Націй, яка причетна до корінних народів, деякі з цих механізмів наділені мандатом і повноваженнями для реагування на конкретні твердження про порушення прав людини, представлені жертвами та/або їх представниками, тоді як інші механізми не мають таких повноважень.

При визначенні найбільш ефективних шляхів реагування механізмів правозахисної системи Організації Об'єднаних Націй на конкретні твердження

про порушення або стурбованість важливо враховувати, чи уповноважений той чи інший механізм розглядати такі твердження та які допустимі межі його реагування.

Більш детальна інформація про різні механізми розгляду скарг міститься в публікації *Як працювати за Програмою ООН у галузі прав людини. Довідник для громадянського суспільства*.

1. Рада з прав людини

Рада з прав людини розглядає питання, що стосуються корінних народів, протягом усього року в межах свого більш широкого порядку денного в галузі прав людини. Як відзначалося вище, вона розглядає питання корінних народів у процесі інтерактивного діалогу зі Спеціальним доповідачем з питань про права корінних народів і Експертним механізмом з прав корінних народів, а також у ході його щорічного обговорення питань прав людини, актуальних для корінних народів, у межах дискусійної групи. Організації корінних народів і інші зацікавлені сторони можуть висловлюватися за різними пунктами порядку денного Ради, у тому числі щодо її інтерактивного діалогу зі Спеціальним доповідачем і Експертним механізмом.

Крім того, представники корінних народів та інші недержавні суб'єкти, як правило, беруть участь у неформальних обговореннях тексту щорічної резолюції Ради з прав людини про корінні народи. Ця резолюція має велике значення з низки причин: наприклад, у ній зазвичай визначається тема щорічного дослідження Експертного механізму, а також щорічного обговорення в межах дискусійної групи.

Універсальний періодичний огляд

Універсальний періодичний огляд Ради з прав людини (УПО) є єдиним у своєму роді механізмом для спостереження за дотриманням державами прав людини. Він був створений у 2006 році. За допомогою своєї Робочої групи з універсального періодичного огляду Рада з прав людини кожні чотири з половиною роки вивчає становище в галузі прав людини в кожній державі-членові Організації Об'єднаних Націй. Корінні народи та інші недержавні суб'єкти можуть брати участь у цьому процесі, подаючи інформацію, яка розглядається для включення в доповідь «від інших зацікавлених сторін». Це одна з трьох доповідей, на підставі яких проводиться огляд.

(Двома іншими є національна доповідь самої держави і доповідь про відповідну інформацію, що міститься в доповідях незалежних експертів з прав людини, таких як спеціальні процедури та договірні органи з прав людини.) Починаючи з другого циклу основним предметом огляду стає виконання

рекомендацій, винесених під час попередніх циклів. Представники організацій, акредитованих при Раді з прав людини, також можуть бути присутніми на відповідних сесіях Робочої групи та закликати держави до включення важливих для них питань у рекомендації, що подаються державі — об'єкту огляду. Разом з тим представники неурядових організацій не можуть виступати на цих засіданнях.

Більш детальна інформація про універсальний періодичний огляд, включаючи технічні керівні принципи подання інформації зацікавленими сторонами, є на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRMain.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Механізм розгляду скарг Ради з прав людини

Рада з прав людини має свій власний конфіденційний механізм розгляду скарг на «систематичні і достовірно підтверджені грубі порушення прав людини та основних свобод».

Більш детальна інформація про цей механізм розгляду скарг розміщена на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

2. Договірні органи з прав людини

Подання доповідей державами

Держави, що ратифікували міжнародний договір у галузі прав людини, зобов'язані подавати створеному на його підставі договірному органу доповіді про виконання передбачених у договорі прав. Договірний орган розглядає ці доповіді, подає свої зауваження і, у відповідних випадках, визначає наявні проблеми в галузі прав людини та пропонує шляхи їх вирішення.

Недержавні суб'єкти, такі як особи з числа корінних народів, можуть брати участь у процесі представлення доповідей і висловлювати свої занепокоєння в галузі прав людини декількома способами, у тому числі шляхом подання договірним органам або комітетам так званих альтернативних доповідей з викладенням своїх тривог.

Процедура раннього попередження та негайних дій Комітету з ліквідації расової дискримінації

Комітет з ліквідації расової дискримінації має процедуру раннього попередження та негайних дій, розроблену для того, щоб він міг оперативно реагувати на ситуації, що вимагають невідкладної уваги. Ця процеду-

ра може бути використана недержавними суб'єктами шляхом звернення безпосередньо до Комітету з приводу відповідної ситуації із зазначенням причин, за якими вона потребує термінової уваги Комітету та ймовірно порушує положення Конвенції. Комітет реагував на цілий ряд ситуацій, що стосуються корінних народів.

Інформація про процедуру раннього попередження та негайних дій, включаючи керівні положення, є на веб-сайті за адресою <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/early-warning.htm> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Подання повідомлень договірним органам

Можливість направлення індивідуумами повідомлень договірному органу залежить від того, чи визнає дана держава компетенцію цього договірного органу розглядати індивідуальні повідомлення²⁰. Наприклад, для того щоб індивідууми могли подавати скарги на порушення прав, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, відповідна держава має ратифікувати перший Факультативний протокол до цього Пакту.

3. Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів

Спеціальний доповідач з питання про права корінних народів може приймати до розгляду повідомлення, що містять твердження про порушення конкретних прав людини. Доведення таких тверджень до відомого Спеціального доповідача має особливі переваги. Наприклад, він/вона може оперативніше відреагувати, якщо ситуація вимагає реагування та якщо він/вона володіє необхідними повноваженнями, а також якщо немає вимоги про те, щоб заявник спочатку вичерпав внутрішні засоби правового захисту для виправлення ситуації. Повідомлення, що направляються Спеціальним доповідачем, як правило, бувають двох видів: заклики до негайних дій у разі неминучої небезпеки порушення; і лист з твердженнями в ситуаціях, коли порушення вже відбулося або ситуація має менш терміновий характер. У більшості випадків після отримання повідомлення Спеціальний доповідач вступає в діалог з даного питання з урядом держави (A/HRC/18/35/Add.I).

²⁰ Більш детальну інформацію див. у Викладі фактів № 7 УВКПЛ Процедура подання індивідуальних скарг відповідно до договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини.

4. Експертний механізм з прав корінних народів

Експертний механізм з прав корінних народів може розглядати та зазвичай запитує представлення корінних народів у зв'язку з конкретними дослідженнями, які він проводить. Проведені в Женеві щорічні сесії Експертного механізму, які відкриті для участі представників корінних народів і їх організацій, а також для неурядових організацій, надають їм можливість брати участь у обговореннях питань корінних народів.

5. Постійний форум з питань корінних народів

Хоча мандат Постійного форуму виходить за межі прав людини, він займається пов'язаними з ними питаннями і проводить інтерактивний діалог з питань прав людини під час своїх щорічних сесій, у яких беруть активну участь Спеціальний доповідач і Експертний механізм. З часу прийняття Декларації інтерактивний діалог дає можливість спостерігати за ходом її здійснення. Важливо, що Постійний форум може представляти рекомендації Організації Об'єднаних Націй у цілому, включаючи всі її спеціалізовані установи, що стосуються найкращих способів сприяння здійсненню прав корінних народів. Його члени також здійснюють поїздки з метою оцінки стану корінних народів у конкретних країнах.

Корінні народи можуть надавати різне сприяння роботі Постійного форуму, зокрема шляхом подання письмових або усних повідомлень під час його щорічних сесій, які зазвичай проводяться в травні кожного року в Нью-Йорку, а також шляхом прямих контактів з членами Постійного форуму.

6. Спостережні механізми МОП

МОП контролює дотримання державами положень конвенцій МОП декількома способами.

По-перше, її Комітет експертів із застосування конвенцій та рекомендацій розглядає доповіді держав про виконання конвенцій МОП, включаючи Конвенції № 107 та 169. Комітет експертів може або направити прямий запит державі, або представити свої міркування щодо конкретної ситуації. Тристоронній Комітет Конференції щодо застосування стандартів обговорює доповідь Комітету експертів і розглядає конкретні ситуації в країнах, у зв'язку з чим представникам відповідних держав пропонується бути присутніми на засіданнях для відповідей на питання. Доповідь Комітету Конференції потім обговорюється і приймається Міжнародною організацією праці.

По-друге, Адміністративна рада МОП може отримувати петиції (подання) від організацій роботодавців або трудящих. Вони можуть направлятися до Комітету з питань свободи асоціацій або тристоронньому комітету Адміністративної ради, який може запитувати інформацію у відповідних держав і складати доповідь, що містить рекомендації для виконання Комітетом експертів або комісією з розслідування.

По-третє, держава-член, учасник Міжнародної конференції праці або Адміністративної ради можуть подавати скарги на недотримання державою положень ратифікованої нею конвенції.

III. УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ

A. ВЕРХОВНИЙ КОМІСАР ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Верховний комісар з прав людини є головною посадовою особою Організації Об'єднаних Націй з права людини. Його/її мандат включає розширення прав і можливостей людей та надання сприяння державам у забезпеченні прав людини. Верховному комісарові надає підтримку Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ).

B. УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ

УВКПЛ є також частиною Секретаріату Організації Об'єднаних Націй, створеного на підставі Статуту Організації Об'єднаних Націй. Воно виконує функції секретаріату, сприяючи Раді з прав людини та пов'язаним із ним органам і механізмам, включаючи Експертний механізм з прав корінних народів і Спеціального доповідача з питання про права корінних народів.

1. Секція УВКПЛ з питань корінних народів та національних меншин

Секція УВКПЛ з питань корінних народів і меншин, що є частиною Сектора з питань законності, рівності та недискримінації Відділу з досліджень і права на розвиток, надає думки експертів про права корінних народів. Вона надає підтримку Верховному комісарові та УВКПЛ у цілому в зв'язку з його ширшою діяльністю, пов'язаною з корінними народами. Крім того, секція виконує функції секретаріату Експертного механізму з прав корінних народів. Сприяння Спеціальному доповідачеві надає Сектор УВКПЛ за спеціальними процедурами.

Завдання Секції з питань корінних народів і меншин полягає в розширенні можливостей корінних народів у галузі захисту та заохочення їхніх прав. Вона здійснює координацію програми стипендій для осіб з числа корінних

народів і підтримує Фонд добровільних внесків для корінного населення, про що йдеться нижче.

Крім того, Секція подає рекомендації з правових і політичних питань у зв'язку з правами корінних народів, у тому числі державам, які розробляють закони щодо здійснення цих прав, та національним правозахисним установам. УВКПЛ, включаючи Секцію з питань корінних народів і меншин, встановило міцні зв'язки з національними правозахисними установами по всьому світу з метою заохочення здійснення прав корінних народів, у тому числі в результаті проведення консультацій у різних регіонах.

УВКПЛ і національні правозахисні установи

УВКПЛ спільно з національними правозахисними установами по всьому світу займається розробкою керівних принципів здійснення такими установами Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів. Більш детальну інформацію див. на веб-сайті за адресою <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/Seminars.aspx> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Довідник для парламентарів про Декларацію про права корінних народів

У листопаді 2010 року Міжпарламентський союз (МПС) у співпраці з УВКПЛ і урядом Мексики організував міжнародну конференцію під назвою «Сприяння формуванню інклюзивних парламентів: представництво меншин і корінних народів у парламенті». Після цього УВКПЛ разом із секретаріатом Постійного форуму, МПС, Фондом розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) і Міжнародним фондом сільськогосподарського розвитку (ІФАД) прийняли спільне рішення про розробку довідника щодо Декларації про права корінних народів для парламентарів. Мета довідника полягає в підвищенні інформованості парламентарів про права корінних народів і виділенні важливої ролі, яку покликані відігравати члени парламенту в справі здійснення Декларації. Він має на меті заохочення участі корінних народів у парламентських процесах, включаючи законотворчість, формування бюджету та рішення, що приймаються в порядку нагляду.

Крім того, мета довідника полягає у створенні платформи для діалогу, дискусій та участі парламентарів у межах підготовки до Всесвітньої конференції з корінних народів у 2014 році.

З більш детальною інформацією про роботу Секції з питань корінних народів та національних меншин, включаючи її інформаційний бюлетень, можна ознайомитися на веб-сайті за адресою <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/IndigenousPeoplesIndex.aspx>.

Верховний комісар представляє свою щорічну доповідь про права корінних народів Раді з прав людини з метою висвітлення останніх змін, які стосуються корінних народів, що відбулися в УВКПЛ і інших правозахисних органах та механізмах.

2. Корінні народи та відділення УВКПЛ на місцях

Різні регіональні та відділення в країнах УВКПЛ займаються захистом та заохоченням прав корінних народів у відповідності до Декларації Організації Об'єднаних Націй і Керівних принципів з питань корінних народів, розробленими Групою Організації Об'єднаних Націй з питань розвитку (2009 рік). Відповідні приклади включають роботу в Гватемалі з корінними народами над спільними стратегіями щодо захисту доступу до їх територій та ресурсів і над програмою підготовки за принципами судового розгляду з прав людини з упором на права корінних народів. УВКПЛ зробило значний вклад у розробку національну та місцеву систему заохочення прав корінних народів у ряді регіонів²¹.

3. Дослідження та семінари

Правозахисна система Організації Об'єднаних Націй запитувала і провела низку семінарів і досліджень з питань прав людини, пов'язаних із корінними народами, які часто були дотичними до відповідних досліджень експертів. Такі дослідження і семінари зазвичай проводяться за підтримки УВКПЛ. Як приклади можна назвати семінар експертів з питання про невід'ємний суверенітет корінних народів над природними ресурсами та їх зв'язку з землею і семінар експертів з питання про договори, угоди та інші конструктивні домовленості з державами.

Більш детальна інформація про організовані УВКПЛ або за його фінансової підтримки семінари й робочі наради з питань прав людини корінних народів є на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/Seminars.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

4. Фонд добровільних внесків для корінного населення

Створений у 1985 році Фонд добровільних внесків для корінного населення надавав фінансове сприяння участі представників громад та ор-

²¹ Див. Доповідь Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини про права корінних народів (A/HRC/21/23).

ганізації корінних народів у засіданнях Робочої групи з корінних народів і пізніше в засіданнях Робочої групи щодо проекту Декларації за рахунок добровільних внесків урядів, неурядових організацій та інших приватних або державних структур.

У 2001 році Фонд надавав фінансове сприяння участі представників корінних народів у роботі Постійного форуму з питань корінних народів, у 2008 році — у роботі Експертного механізму з прав корінних народів, у 2010 і 2012 роках — у засіданнях Ради з прав людини, договірних органів з прав людини і на Всесвітній конференції з прав корінних народів у 2014 році.

Інформація про Фонд добровільних внесків та способах звернення до нього розміщена на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/IPeoplesFund/Pages/IPeoplesFundIndex.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

5. Програма стипендій для представників корінних народів

Програма стипендій для представників корінних народів була розроблена у 1997 році в контексті першого Десятиліття корінних народів світу. У межах цієї програми стипендіати з числа корінних народів набувають знання про стандарти та механізми Організації Об'єднаних Націй, що займаються правами людини в цілому й питаннями корінних народів зокрема, з кінцевою метою надання їм сприяння в захисті й заохоченні їхніх прав. Програма включає п'ятитижневі навчальні курси в Женеві, які проводяться англійською, французькою, іспанською та російською мовами. Іспанські й російські програми включають також підготовчий курс, який організовується спільно з університетськими партнерами.

У програмі стипендій узяли участь понад 100 представників корінних народів з 46 країн, які, у свою чергу, організували навчання з питань прав людини для набагато більшого числа людей у своїх громадах.

У 2011 році була введена система затвердження старших стипендіатів з числа корінних народів, що дозволяє їм учасникам отримати досвід безпосередньої взаємодії з Секцією УВКПЛ з питань корінних народів та національних меншин.

Більш детальна інформація про Програму стипендій є на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/Fellowship.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

С. СПІВРОБІТНИЦТВО В МЕЖАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПИТАНЬ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ КОРИННИХ НАРОДІВ

Міжустановча група підтримки з питань корінних народів є координаційним органом Організації Об'єднаних Націй з питань корінних народів. Вона проводить щорічні наради з метою координації відповідної діяльності між установами Організації Об'єднаних Націй, включаючи УВКПЛ, у консультації, перш за все з Постійним форумом з питань корінних народів. Крім того, Постійний форум розглядає щорічні доповіді спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй про їхню роботу, пов'язану з питаннями корінних народів, і надає їм відповідні рекомендації.

Щорічні доповіді спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй Постійному форуму містять актуальну інформацію про їхню діяльність, пов'язану з корінними народами. З ними можна ознайомитися на веб-сайті Постійного форуму за адресою <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples.aspx> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

1. Партнерство Організації Об'єднаних Націй з питань корінних народів

У 2011 році Організація Об'єднаних Націй ввела в дію Партнерство, сформоване у 2010 році Міжнародною організацією праці, УВКПЛ і ПРООН. Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та Фонд Організації Об'єднаних Націй з народонаселення (ЮНФПА) приєдналися до Партнерства заради миру в 2011 році. Партнерство, засноване з метою заохочення і захисту прав корінних народів, зміцнення їх інститутів і можливості брати участь у процесах управління та політики, виконує свої функції через багатосторонній фонд, який надає первинну підтримку програмам Організації Об'єднаних Націй на рівні країн у партнерстві з корінними народами. Воно також підтримує регіональні та глобальні ініціативи. До тематичних пріоритетів Партнерства відносяться: перегляд та реформування законодавства; забезпечення доступу до правосуддя та зміцнення систем звичаєвого права і правосуддя корінних народів; доступ до споконвічних земель і територій; наслідки діяльності добувної промисловості для корінних народів; право на освіту та здоров'я і права жінок, дітей і молоді з числа корінних народів.

З більш детальною інформацією про Партнерство можна ознайомитися на веб-сайті за адресою <http://www2.ohchr.org/english/issues/indigenous/index.htm> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

2. Десятиріччя корінних народів світу

Після того, як 1993 рік був названий Міжнародним роком корінних народів світу, Генеральна Асамблея у 1993 році оголосила 1994–2003 роки першим Десятиріччям корінних народів світу. Друге Міжнародне десятиріччя корінних народів світу було оголошено у 2005 році. Основна мета десятиріччя полягає в подальшому зміцненні міжнародного співробітництва для вирішення проблем корінних народів у таких сферах, як культура, освіта, охорона здоров'я, права людини, навколишнє середовище та соціальний і економічний розвиток, шляхом реалізації заснованих на активних діях програм та конкретних проектів, більш ефективної технічної допомоги та діяльності щодо встановлення відповідних стандартів.

Генеральний секретар у своїй Програмі дій на друге Міжнародне десятиріччя (A/60/270) також визначив декілька цілей, наприклад, залучення корінних народів до розробки, реалізації та оцінки міжнародних, регіональних і національних процесів у зв'язку з законодавством, політикою, ресурсами, програмами та проектами й «заохочення повноправної та діяльної участі корінних народів у прийнятті рішень, які прямо або побічно торкаються їхнього способу життя, традиційні земельні угіддя і території, їх культурну самобутність як корінних народів, що володіють колективними правами, або будь-які інші аспекти їхнього життя, на основі принципу вільної, попередньої та усвідомленої згоди».

Цільовий фонд був створений для фінансування проектів, спрямованих на заохочення цілей Десятиріччя. Управління фондом здійснює Постійний форум. Цільовий фонд виявляє сприяння організаціям корінних народів, надаючи їм невеликі гранти. Він отримує добровільні внески донорів і держав-членів. Детальна інформація про Цільовий фонд є на веб-сайті за адресою <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples.aspx> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

3. Міжнародний день корінних народів світу — 9 серпня

У 1994 році Генеральна Асамблея оголосила 9 серпня Міжнародним днем корінних народів світу. Саме в цей день у 1982 році відбулося перше засідання Робочої групи з корінних народів.

Цей день відзначається щороку, і його святкування зазвичай супроводжується проведенням різних церемоній і заходів високого рівня, у тому числі в УВКПЛ, у Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку, організованих Постійним форумом і спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй. 9 серпня все частіше відзначається в різних

країнах, і це допомагає привернути увагу до становища корінних народів і підвищити рівень інформованості про нього.

4. Всесвітня конференція з прав корінних народів, запланована на 2014 рік

У 2010 році Генеральна Асамблея прийняла рішення організувати у 2014 році після закінчення другого Міжнародного десятиріччя корінних народів світу пленарне засідання високого рівня у форматі Всесвітньої конференції з прав корінних народів з метою обговорення перспектив та передової практики у сфері здійснення прав корінних народів, включаючи досягнення цілей, проголошених Декларацією Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів.

IV. РЕГІОНАЛЬНІ ПРАВОЗАХИСНІ СИСТЕМИ

Африканська, Міжамериканська і європейська правозахисні системи відіграють важливу роль у справі заохочення та захисту прав людини на міжнародному рівні. Африканська і міжамериканська системи розглядаються тут з урахуванням тієї уваги, яку вони приділяють правам корінних народів. Існують також нові регіональні ініціативи, такі як Міжурядова комісія з прав людини Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка провела свою першу нараду з підготовки Декларації АСЕАН про права людини в січні 2012 року.

А. АФРИКАНСЬКА КОМІСІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ І НАРОДІВ

Африканська комісія з прав людини і народів розглядає доповіді держав, здійснює місії по країнах у відповідь на твердження про масові та серйозні порушення прав людини, а також приймає до розгляду повідомлення, що стосуються передбачуваних порушень прав людини і народів, за умови, що були вичерпані внутрішні засоби правового захисту. Комісія була заснована на підставі Африканської хартії прав людини і народів з метою заохочення та захисту прав людини і народів в Африці та тлумачення Хартії. Як зазначалося раніше, вона напрацювала унікальну правову практику з прав корінних народів, особливо в тому, що стосується їхніх культурних прав і прав на землю, території та ресурси.

Інформація про те, як подати повідомлення в Африканську комісію з прав людини і народів, є на веб-сайті за адресою www.achpr.org/communications/guidelines/ (посилання провірено 4 червня 2013 року).

Робоча група з корінних груп населення/громад у Африці

У 2000 році Африканська комісія з прав людини і народів створила Робочу групу з корінних груп населення/громад у Африці. Її діяльність включає відвідування країн з метою вивчення питань, що стосуються корінних народів, публікацію практики з прав корінних народів у Африці та підвищення інформованості.

Більш детальна інформація про Робочу групу з корінних груп населення/громад у Африці розміщена на веб-сайті за адресою www.achpr.org/mechanisms/indigenous-populations/ (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

В. ОРГАНІЗАЦІЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

1. Проект Американської декларації про права корінних народів

Організація американських держав (ОАД) у даний час займається розробкою Міжамериканської декларації про права корінних народів.

Інформація про проект Міжамериканської декларації розміщена на веб-сайті за адресою www.oas.org/en/topics/indigenous_peoples.asp (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

2. Міжамериканська комісія з прав людини

Міжамериканська комісія з прав людини розглянула декілька скарг на передбачувані порушення прав людини представників корінних народів і корінних народів у цілому відповідно до Американської декларацією про права людини та Американської конвенції про права людини (Конвенція застосовується тільки до тих держав, які її ратифікували; Декларація діє щодо всіх держав-членів ОАД). У цих рішеннях Міжамериканська комісія підтвердила, наприклад, права корінних народів на їхні землі, території та ресурси.

Більш детальна інформація про Міжамериканську комісію з прав людини розміщена на веб-сайті за адресою www.oas.org/en/iachr/mandate/what.asp (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

3. МІЖАМЕРИКАНСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжамериканський суд з прав людини є судовим органом правозахисної системи ОАД. Він може розглядати скарги на передбачувані порушення державами положень Американської конвенції про права людини за умови, що відповідна держава визнала юрисдикцію Суду, ратифікувавши Американську конвенцію. Суд прийняв рішення щодо ряду важливих справ, які стосуються прав корінних народів; зокрема, він постановив, що права власності корінних народів припускають обов'язок держав захищати їхні традиційні моделі володіння землею²².

З прецедентним правом Міжамериканського суду з прав людини можна ознайомитися на веб-сайті за адресою www.corteidh.or.cr/index.php/jurisprudencia (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

²² Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua.

Резюме відповідної судової практики міжамериканської системи див. у публікації Міжамериканської комісії з прав людини «Права корінних народів та народів, які ведуть племінний спосіб життя, на свої споконвічні землі та природні ресурси: норми та правова практика міжамериканської правозахисної системи» (OEA/Ser.L/V/II. Doc. 56/09).

С. РАДА ЄВРОПИ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Хоча в Раді Європи немає конкретних стандартів або механізмів, присвячених корінним народам, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод містить відповідні юридично зобов'язуючі правозахисні стандарти, включаючи заборону дискримінації і право на повагу до приватного і сімейного життя, а Європейський суд з прав людини напрацював судову практику, що стосується корінних народів. Крім того, спостережні органи Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов і мов меншин розглядають питання прав людини корінних народів під час відвідувань країн і згадують їх у своїх висновках.

V. ІНШІ УСТАНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ І МІЖНАРОДНІ ОРГАНИ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ КОРИННИХ НАРОДІВ

Нижче наведено неповний перелік прикладів діяльності спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй, пов'язаної з корінними народами, із зазначенням того, де можна знайти більш детальну інформацію про їхню роботу.

Актуальна інформація про роботу спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй включена також у їх доповіді Постійному форуму з питань корінних народів і розміщена на веб-сайті за адресою <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples.aspx> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Конвенція про біологічну різноманітність

Конвенція про біологічну різноманітність вимагає від договірних сторін, наскільки це можливо та доцільно, а також відповідає національному законодавству:

забезпечувати повагу, збереження й підтримку знань, нововведень та практики корінних і місцевих громад, що відображає традиційний спосіб життя, які мають значення для збереження та сталого використання біологічної різноманітності, сприяє їх більш широкому застосуванню за схваленням та участю носіїв таких знань, нововведень і практики, а також заохочує спільне користування на справедливій основі вигодами, що випливають із використання таких знань, нововведень і практики (стаття 8 j)).

Керівний орган Конвенції — Конференція Сторін — заснував Робочу групу за статтею 8 j) щодо традиційних знань корінних народів і місцевих громад. Більш детальна інформація про цю Робочу групу розміщена на веб-сайті за адресою www.cbd.int/traditional/.

У 2010 році Конференція Сторін прийняла Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів і спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від їх застосування до Конвенції про біологічну різноманітність. Виклад фактів про Нагойський протоколі розміщено на веб-сайті за адресою www.cbd.int/abs/doc/protocol/factsheets/all-factsheets-en.pdf (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй

Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО) у 2010 році прийняла політику щодо корінних народів і народів, що ведуть племінний спосіб життя, засновану на Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів. Її діяльність охоплює такі важливі для корінних народів питання, як продовольча безпека, земельні права, природні ресурси та біологічна різноманітність.

Більш детальна інформація про політику та роботу ФАО щодо корінних народів розміщена на її веб-сайті (www.fao.org).

Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку

ІФД фінансує багато видів діяльності в інтересах корінних народів, при цьому з 2003 року 22% річної суми позик витрачається на підтримку ініціатив у інтересах корінних народів. Крім того, він керує роботою Фонду для надання допомоги корінним народам, з якого виділяються невеликі гранти на мікропроекти корінних народів, спрямовані на зміцнення їхньої культури, самобутності, знань, природних ресурсів, інтелектуальної власності та прав людини.

Більш детальна інформація про діяльність на підтримку корінних народів розміщена на веб-сайті за адресою www.ifad.org/english/indigenous/index.htm.

Міжнародна організація праці

На додаток до спостереження за здійсненням Конвенцій МОП № 107 і 169 МОП займається конкретною діяльністю, спрямованою на заохочення і захист прав та інтересів корінних народів, наприклад, у межах проекту ПРО 169, мета якого полягає в заохоченні та розвитку прав корінних народів на регіональному й національному рівні.

Більш детальна інформація про діяльність МОП, що стосується корінних народів, розміщена за адресою www.ilo.org/indigenous/lang-en/index.htm.

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

Будучи провідним органом Організації Об'єднаних Націй у галузі розвитку, ПРООН реалізовує ряд програм і ініціатив у інтересах корінних народів та проводить політику взаємодії з ними.

Більш детальна інформація про діяльність ПРООН, пов'язану з корінними народами, а також про політику взаємодії розміщена на веб-сайті за адресою www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/partners/civil_

society_organizations/empowering_indigenous_peoples/(посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Програма Організації Об'єднаних Націй з довколишнього середовища

Програма Організації Об'єднаних Націй з довколишнього середовища (ЮНЕП) є основним органом Організації Об'єднаних Націй з питань довколишнього середовища, який допомагає урядам у вирішенні глобальних, регіональних та національних екологічних проблем.

Інформація про діяльність ЮНЕП, пов'язаної з корінними народами, розміщена на веб-сайті за адресою www.unep.org/ci-vil-society/MajorGroups/IndigenousPeoplesandtheirCommunities/tabid/52201/Default.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Як і в 1992 році в ході Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань довколишнього середовища і розвитку, на якій була прийнята Ріо-де-Жанейрська декларація про довколишнє середовище й розвиток та Порядок денний на XXI століття, — план дій Організації Об'єднаних Націй у галузі стійкого розвитку і питання корінних народів були важливою темою обговорення на Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем сталого розвитку («Ріо + 20») у 2012 році.

Більш детальна інформація розміщена на веб-сайті за адресою <http://sustainabledevelopment.un.org/index.php?Menu=165> (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) займається тематичними питаннями, які мають велике значення для корінних народів, такими як матеріальне й нематеріальне майно; мови, що знаходяться під загрозою зникнення; культурне та лінгвістичне розмаїття в освіті; місцеві й корінні системи знань та культурна картографія.

Більш детальна інформація про роботу ЮНЕСКО, пов'язаною з корінними народами, розміщена на веб-сайті за адресою http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35393&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та пов'язані з нею договори

Розробка міжнародної політики в галузі зміни клімату та пов'язаних з цим правових актів має величезне значення для корінних народів, не в останню чергу тому, що вони можуть бути в особливій мірі зачеплені цією

проблемою²³. Корінні народи прагнуть впливати на переговори за міжнародними договорами, що стосуються зміни клімату, а також на політику та міжнародні правові норми з метою пом'якшення наслідків збезліснення та екологічної деградації.

Більш детальна інформація розміщена на веб-сайті за адресою <http://unfccc.int>.

Програма Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів

Програма Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (ООН-Хабітат) займається питаннями населених пунктів і забезпечення житла для всіх. У межах її діяльності нерідко приділяється увага питанням корінних народів, таким як корінні народи, які мешкають у містах, і міграція.

Більш детальна інформація розміщена на веб-сайті ООН-Хабітат (www.unhabitat.org).

Навчальний та науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй

Навчальний та науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІТАР) здійснює щорічну програму навчання з метою зміцнення потенціалу представників корінних народів у галузі запобігання конфліктів і миротворчості.

Більш детальна інформація розміщена на веб-сайті за адресою www.unifitar.org/pmcp/training-for-indigenous-representatives (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок

Структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН-жінки) надає підтримку жінкам з числа корінних народів різними способами, у тому числі шляхом заохочення їх участі в процесах прийняття рішень.

Більш детальна інформація про роботу ООН-жінки розміщена на веб-сайті цього органу (www.unwomen.org).

Фонд Організації Об'єднаних Націй у галузі народонаселення

ЮНФПА приділяє значну увагу питанням сексуального і репродуктивного здоров'я, демографії та розвитку корінних народів, а також тендерному аспекту.

²³ «Дослідження про ступінь відповідності політики та проєктів щодо боротьби зі зміною клімату стандартам, закріпленим у Декларації про права корінних народів» (Е/С.19/2010/7).

Більш детальну інформацію див. у 15-сторінковій брошурі «UNFPA Work on Indigenous Issues», розміщеної на веб-сайті за адресою www.unfpa.org/public/home/publications/pid/7943 (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй

Порядок денний ЮНІСЕФ, що стосується корінних народів, включає розробку стратегії щодо зміцнення заснованого на правах людини підходу до розвитку в інтересах корінних народів (Е/С. 19/2011/7). Крім того, Фонд брав участь у розробці загальної рекомендації № 11 (2009 рік) Комітету з прав дитини про дітей з числа корінних народів, згаданої вище.

Більш детальна інформація про роботу ЮНІСЕФ розміщена на його веб-сайті (www.unicef.org).

Всесвітня організація охорони здоров'я

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) бере участь у діяльності з охорони здоров'я корінних народів на глобальному рівні, а також на рівні країн і громад. Крім того, її керівний орган — Всесвітня асамблея охорони здоров'я — прийняв низку резолюцій на підтримку ініціатив у галузі охорони здоров'я в інтересах корінних народів.

Більш детальна інформація про роботу ВООЗ, що стосується корінних народів, розміщена на веб-сайті за адресою www.who.int/hhr/activities/indigenous/en/ (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Всесвітня організація інтелектуальної власності

Міжурядовий комітет з інтелектуальної власності, генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) завершує роботу над проектом міжнародної політики та принципів ефективного захисту традиційних знань і традиційних форм культурного самовираження/вираження фольклору та врахування аспектів інтелектуальної власності у зв'язку з доступом до генетичних ресурсів і отриманням вигоди від їх використання. Представники корінних народів брали участь у переговорах.

Більш детальна інформація про роботу ВОІВ, пов'язаної з традиційними знаннями, традиційними формами культурного самовираження та генетичними ресурсами, розміщена на веб-сайті за адресою www.wipo.int/tk/en/.

Низка реалізованих ВОІВ ініціатив має дотичність до захисту фольклору корінних народів, включаючи Типові положення для національних законів щодо захисту вираження фольклору від незаконного використання та інших

дій, що завдають шкоди (1982 рік), видані спільно з ЮНЕСКО та розміщені на веб-сайті за адресою www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=184668 (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Всесвітній банк

Оперативна політика Світового банку та його процедури щодо корінних народів 4.10 (ОР/ВР 4.10) встановлюють процедуру оцінки наслідків проекту для корінних народів і підготовки в разі потреби планів щодо проектів, які стосуються корінних народів.

Більш детальна інформація про Світовий банк і корінні народи розміщена на його веб-сайті (www.worldbank.org).

Міжнародна фінансова корпорація є підрозділом Групи Світового банку, які займаються кредитуванням компаній приватного сектора. У недавні часи корпорація переглянула свій «Стандарт діяльності 7» стосовно корінних народів. Як наслідок, компанії, яким вона надає кредити, зобов'язані за певних обставин отримувати вільну, попередню та усвідомлену згоду корінних народів.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

Додаткову інформацію про корінні народи, їх права і правозахисну систему Організації Об'єднаних Націй можна отримати з таких джерел:

- УВКПЛ, *Як працювати за Програмою ООН у галузі прав людини. Довідник для громадянського суспільства* (2008 рік). Розміщений на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/EN/AboutUs/CivilSociety/Pages/Handbook.aspx (посилання перевірено 4 червня 2013 року)
- Постійний форум з питань корінних народів, бібліотека відповідних документів Організації Об'єднаних Націй: <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples/LibraryDocuments.aspx> (посилання перевірено 4 червня 2013 року)
- Група розвитку Організації Об'єднаних Націй, *Керівні принципи з питань корінних народів* (2009 рік). Розміщені на веб-сайті за адресою www.ohchr.org/Documents/Publications/UNDG_training_16EN.pdf (посилання перевірено 4 червня 2013 року).

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: atikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

**КОРИННІ НАРОДИ
І ПРАВОЗАХИСНА СИСТЕМА
ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ**

**Виклад фактів № 9
(Rev. 2)**

Третє видання, стереотипне

Відповідальний за випуск і редактор
Є. Ю. Захаров

Комп'ютерна верстка
О. А. Мірошниченко

Підписано до друку 22.05.2019
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 3,02. Облік.-вид. арк. 2,80
Наклад 1000 прим. Зам. № ХС-07/19

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

Видання: ФОП Холтобін С. М.
61004, м. Харків, вул. Примакова буд. 18